

Opponensi vélemény

Békés Csaba: „Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika az enyhülés időszakában 1953-1991” c. akadémiai doktori értekezéséről

Békés Csaba értekezése mérföldkő a II. világháború utáni nemzetközi viszonyokat tárgyaló irodalomban. Ez a megállapításom nemcsak a meglehetősen gyér számú magyarországi tudományos irodalomra vonatkozik, hanem globális értelemben is igaznak vélem. Nemcsak kitűnő, hanem az egyedüli helyes interpretáció az, amely Magyarországnak a modern, II. világháború utáni történelmét szervesen összekapcsolja a nemzetközi politika általános trendjeinek és Magyarország számára fontos folyamatainak és eseményeinek a bemutatásával. A disszertáns kiinduló pontja nem egyszerűen modern, hanem az egyetlen olyan, amelynek segítségével értelmes véleményt lehet a magyar fejleményekről kialakítani. Ennek oka az, hogy nemcsak egy olyan kis ország, mint Magyarország nem tárgyalható izoláltan, főleg a XX. században, de már előtte sem túlzottan értelmes dolog, hanem a szuper hatalmak esetében sem választhatók el a meghatározó társadalmi-gazdasági folyamatok, a kulturális és tudományos irányzatok attól, ami globálisan történik. A másik helyeselhető kiinduló pontja a szerzőnek az, hogy kivételes súlyt ad a Szovjetunióknak és általában a szovjet bloknak, hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy Magyarország esetében nem csak általában a geopolitikai környezet fontossága miatt fontos ez a szovjet szerep, hanem a II. világháború után kialakult sajátos szovjet szerep, befolyás és általában dominancia miatt.

Békés Csabának ezen disszertációjának védelme és megfelelő formában történő publikálása után a nemzetközi kapcsolatok fontosságát mellőző nemzeti történeti monográfiák írása végleg lejárt. A szerző a fő témaköröket nagy gondossággal és a téma kifejtése szempontjából igen helyesen úgy határozta meg, hogy lehetőség nyíljon a fő korszakok részletes bemutatására. Az egyik legkitűnőbb része a munkának az, amelynek Békés Csaba közismerten nemzetközileg is elismert szakértője, vagyis az 1956-os magyar forradalomnak a nemzetközi összefüggéseinek feltárása. Nagyon jó és újszerű a hruscsovi időszak bemutatása, ami Magyarország számára a konszolidált szocialista időszaknak a lényegi részét képezi és ennek alapján vált lehetővé a kádári külpolitikának az értő feldolgozása. Nyilván kiemelkedő

helyet kapott a magyar szerep a csehszlovák reformfolyamatban, de ami talán nem ennyire látványos, de tulajdonképpen sokkal fontosabb, a német kérdés magyarországi megközelítése. Külön erénye a műnek az, hogy a rendszerváltás nagyon váratlanul jött, azóta is vitatott és ma újból nagyon propagandisztikusan értékelt időszakának a kiegyensúlyozott bemutatása.

A rendszerváltás időszakáról szóló fejezet valószínűleg szintén a nemzetközileg nagy érdeklődésre számot tartó témák közé tartozik. Tulajdonképpen szinte máig felfoghatatlan az, hogy egy teljesen stabilnak ítélt és nemcsak stabilnak látszó világrendszer egyik napról a másikra felbomlik. Hogy ennek jelentőségét felidézzük, szükséges arra utalni, hogy az 1970-es 1980-as években egyetlen egy olyan komoly nemzetközi elemzés sem született akár a nemzetközi szervezeteknél, akár a politikai elemzőket tömörítő „agytrösztöknél”, akár akadémiai és egyetemi kutatóhelyeken, amely ne abból indult volna ki, hogy az akkori világ három nagy erőközpontból állt, úgymint a piacgazdasági és demokratikus értékeket általában elfogadó nyugati világ, az egypárt-rendszereken alapuló és a Szovjetunió vezető szerepét sokáig elfogadó, a nyugati irodalomban kommunistának nevezett keleti világág és harmadszor a gyarmati uralomtól megszabadult fejlődő országok. Akkor valamennyien úgy elemeztük a helyzetet, hogy prognózisainkban is ezt a felosztást vettük figyelembe, akár 5 évre, 10 évre, akár 25, vagy 50 évre szóltak, elfogadtuk, hogy beláthatatlan ideig a világ országainak, gazdaságainak, politikai rendszereinek ez a hármas tagolása meg fog maradni. Elképzelhető volt, hogy jelentősebb változások végbemennek, az is elképzelhető volt, hogy a nem teljesen rögzített státusú fejlődő országok, amelyeket jobb híján, a politikusok és szakértők jelentős hányada harmadik világnak nevezett, különféle területeken változásokon mennek keresztül, megváltoztathatják orientációjukat, akár többször is, de igazából a kialakult rend nem valószínű, hogy felbomlik. Erre igazából az adott alapot, hogy a II. világháború időszakától kialakult világrend a legkülönbélebb kihívásoknak ellent tudott állni, a két szuperhatalom képezte a fő erőközpontot, és bár szuperhatalmak között ugyan rendszeresen előfordultak erőeltolódások a gazdaságban, a katonai, a tudományos potenciálban és sok minden másban, de alapvetően nem változott meg kiemelkedő és domináns szerepük, illetve a kettőjük közötti sajátos viszony sem értékelődött át.

Ebből az is következett, hogy a legkritikusabb időszak valóban az 1980-as évek végétől 1990-1991-ig tartó időszak. Ennek az időszaknak a tárgyalása, mindez szervesen összekapcsolva a magyar külpolitikával, valóban az egész világtörténelem szempontjából egy igen izgalmas fejezet. Jóllehet Magyarországnak a gazdasági súlya ezekben az években nem növekedett, de sajátos tényezőknél fogva, amire a szerző rámutat, a magyar relatív stabilitás, a relatív magasabb életszínvonal, a magyar vezetők különlegesen jó kapcsolata Moszkvával és teljes elfogadottsága a nyugati világban az Egyesült Államokban, Angliában, Franciaországban, Németországban, azt eredményezte, hogy Magyarország nemcsak kivételesen jól volt informálva a világ fő folyamatairól, hanem sok tekintetben világtörténelmi szerepet vállalhatott, mégpedig úgy, hogy közben növelte a saját mozgásterét és bizonyos befolyást gyakorolhatott a nemzetközi fejleményekre. Hogy ez a befolyás közelebb hozta-e a Szovjetunió és a Szovjetunió által dominált szervezeteknek a végét, erről lehet vitatkozni. Úgyszintén az sem világos, hogy Magyarországnak mi volt a közvetlen szerepe a német újraegyesítésben, a Varsói Szerződés felszámolásában és magának a szovjet rendszernek a megszüntetésében, az azonban nyilvánvaló, hogy a magyarországi fejlemények közvetlen kapcsolatban álltak és nyilvánvalóan hatottak is a világ fő folyamataira. Sokkal jobban, mint bármikor és még jobban annál, ami később bekövetkezett. Ez a korszak tehát megérdemli általában a figyelmünket és a szerző a tudományos felelősség elől nem tért ki.

Az előbb említett nagy problémaköröknek a felvetését a disszertáns nagyon alapos, a nemzetközi irodalomnak és az ezeket alátámasztó forrásoknak az elemzésével és a magyarországi különféle dokumentumoknak az értelmezésével együttesen igen jól oldotta meg. Ebből a megállapításból az is következik, hogy egy kivételesen jó, nemzetközileg is számon tartható és valószínűleg hosszú időn keresztül alpműnek tekinthető értekezés védésére kerül most sor. Különösen figyelemre méltó most az, hogy a korszak elmúltával, amit ő előszeretettel enyhülésnek nevez, mások inkább a hidegháborúra helyezik a hangsúlyt, elmúltával a nemzetközi politikai értékelések nem váltak egységessé. Jelenleg a magát győztesnek tekintő Nyugatot reprezentáló szakirodalom általában úgy elemzi a történeteket, mint a kibékíthetetlen kelet-nyugati ellentétek feloldódása, a kommunizmusnak, mint társadalmi rendszernek a

bukásával, a demokrácia és a piacgazdaság győzelmével. Vagyis olyan szemlélet uralkodott el, amely teljesen aktuálpolitikai célokat szolgál. Negligálja a tényleges folyamatokat, és a korszak bemutatása a hidegháború szellemiségét mutatja. Békés Csaba igazi kutatóként és tudósként nem igazságot akar szolgáltatni, nem politikai közhelyekhez gyűjti össze az anyagot, hanem objektíven analizálja mindazt, amin Magyarország, és sok tekintetben az egész világ keresztülment.

Nyilván sokak számára eleve furcsának tűnik az, hogy a magyar külpolitika mozgásteréről ír a szerző, hiszen sokak szerint semmiféle mozgástere a Kreml uralma alatt Magyarországnak nem volt. Akik így vélekednek és ilyenek nemcsak Magyarországon vannak, azok számára nyilván nem sokat mondanak ezek az értékelések, hiszen előítéletektől megszabadulni képtelen olvasók és pályatársak nem sokat értenek abból a külpolitikából és általában a külpolitikai tevékenységből, amely ellentétben sok más területtől, nem feltétlen a nyilvánosság előtt zajlik és legfontosabb mozgásainak a megértése bizonyos szakértelmet igényel. Békés Csaba egy nagyon árnyalt és kiegyensúlyozott megközelítésre törekszik, ez egyben lehetővé teszi azt, hogy úgy adjon igen kemény kritikát, úgy tudjon állást foglalni a nemzeti szuverenitás és a demokrácia értékei mellett, hogy elkerüli a harmadosztályú zsurnaliszták, sajnos, ma már a tudományba behatolt nézeteit, kifejezéseit és interpretációit.

Békés Csaba nemcsak az egyes nagy problémaköröknek a nagyon precíz felvázolására, dokumentálására, megértésére és értékelésére törekszik, hanem szükségesnek tartotta azt is, hogy általános teoretikus kereteket is adjon ennek a nagyon izgalmas, egyben nehezen összefoglalható korszaknak a megértéséhez. Békés Csaba abból indul ki, hogy ez az egész általa elemzett korszak egyidejűleg tartalmazza a szembenállásnak és az együttműködésnek az elemeit. Ez az a szemlélet, amivel magam részéről, minthogy saját tapasztalataim egyértelműen azt igazolták a gyakorlatban. Ezt a tézist egyértelműen meg lehet védeni, teljesen nyilvánvaló ugyanis, hogy ez a korszak, amelyet Békés Csaba 1953-tól egy csaknem egységes enyhülési korszaknak tekint, az mindig magán viselte a kölcsönös érdekek néha lassú, néha ellentmondásos felismerését és az ennek megfelelő

együttműködést is. Szemléletéből adódóan az 1950-es évek közepétől a hidegháború már véget ért és ezután nagyon súlyos veszélyek legfeljebb átmenetileg következtek be. Felfogása szerint megszűnt egy, a II. világháborútól kezdődő irracionális korszak, amely valóban a nukleáris korszakban nemcsak újabb világháborúval, hanem a világ teljes elpusztításával járhatott volna együtt. Ebből következően Békés Csaba úgy értelmezi a különböző válságokat, legyen az a berlini válság, a karibi válság, vagy Indokina, hogy ezek igazából nem jelentettek olyan veszélyt, amelyek a teljes rendszer gyökeres megváltoztatásához, vagy világháborúhoz vezettek volna. Ezen a ponton egyidejűleg van teljes egyetértésem és teljes kritikám is. Békés Csaba nagyon helyesen látja a kooperációnak az állandó meglétét, azt, hogy mindkét szuperhatalom felismerte, hogy hosszú távon kell együttműködniük, mert egymást nem tudják elpusztítani, a hidegháborút nem lehet megnyerni, (és nemcsak az atomháborút) és tartósan be kell rendezkedni valamiféle olyan együttélésre, amelyben a pozícióikat lehet javítani, törekszenek is erre folyamatosan, de mindig tudomásul veszik, hogy a másik félnek is vannak legitim érdekei. Ez lehetővé teszi azt, hogy bármilyen kritikus korszak következzen be, ezek nem zavarták meg Washington és Moszkva viszonyát, legalábbis hosszú távon és véglegesen nem. Nyilvánvaló, hogy Békés Csabának ezek a meglátásai alapvetően helyesek. Az a gyanúm, hogy az általa közvetlenebbül tanulmányozott magyar forradalom és a külvilág közötti viszonyoknak a nagyon korrekt elemzése az egyik kiinduló pontja. Ez azonban nem a teljes kép. Meggyőződésem ugyanis, hogy bár kétségtelenül a felrajzolt általános kép vitathatatlanul igaz, ám a történésznek igenis szüksége van finomabb periodizációra. Ebből a megállapításomból az is következik, hogy sokkal jobbnak tartanám, hogyha nem az 1950-es évek közepétől elemezné a nemzetközi viszonyokat, hanem vállalná azt, hogy a nemzetközi szisztéma kialakulásától, vagyis 1945-től nézné a rendszerváltásokig, a Szovjetunió felbomlásáig tartó korszakot. Ez sokkal árnyaltabb és több következtetés levonására adna lehetőséget.

Miért vetem fel a finomabb periodizációnak a szükségességét? Egyszerűen azért, mert a szakaszhatár az új világrend, tehát a szovjet-amerikai dominanciára felépített világrend lényegében a II. világháborútól kezdve alakult ki és számos olyan

sajátosság elsősorban a legkorábbi korszakban alakul ki, amelyek nélkül nem lehet értelmezni az úgynevezett bipoláris rendszernek a működését sem.

A periodizációnak az egyik lényeges elemét ugyanis az képezheti, hogy az együttműködés és szembenállás egymáshoz való viszonya, a két elemnek az egymáshoz való súlya alapvetően alkalmas arra, hogy meg tudjuk határozni a nemzetközi viszonyok adott fázisának a természetét és törvényszerűségeit. Ebből következően azt az interpretációt tartanám meggyőzőbbnek, mely úgy periodizálja a II. világháború utáni időszakot, hogy különleges szerepet ad az 1945 tavasza és 1947 tavasza közötti időszaknak, amelyben egyértelműen az együttműködésnek az elemei domináltak, noha megvolt a szembenállás akkor is. Számos olyan jel és esemény volt, amely mutatta, hogy ez létezett, de alapvetően egy sor kérdésben a kooperáció nemcsak hogy működött, mint egyike a párhuzamosan érvényesülő két fontos trendnek, amelyről a szerző meggyőzően beszél, hanem a következő kérdésekben sikerült kialakítani az közös érdekeltséget, a közös gondolkodásmódot, a közös megoldásokra való törekvést. Először is a II. világháború utáni győzteseknek a kooperációja a német kérdésben folytatódik. Egyébként hiába állapotok voltak meg a háború időszakában, vagy a háborút közvetlenül lezáró tárgyalásokon, az, hogy realizálódtak olyan elképzelések, mint Németország és Európa felosztása, ez nem Jaltának, hanem az 1945 utáni időszaknak a következménye. Ez a mozzanata a nemzetközi politikai életnek végig fennmaradt, egészen a szisztéma végéig. Egy másik olyan terület, ahol a közös érdekeltségek hatottak, az a nemzetközi szervezeteknek, intézményeknek a közös kialakítása. Idetartozik az Egyesült Nemzetek szervezetének, a legtöbb szakosított szervezetnek a létrejötte, működési alapelveiknek a meghatározása. Nyilvánvalóan közös érdekeket fejezett ki az, hogy a két superhatalom Európa visszaszorításával a hagyományos gyarmati rendszer felbomlásában volt érdekelt és együttesen támogattak olyan mozgalmakat, amelyek a függetlenség mellett foglaltak állást, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy a hagyományos gyarmattartókat távol tartsák, és közben a saját pozícióikat erősítsék. De még különböző konkrét kérdésekben is teljesen egyet tudtak érteni, vagy legalábbis az egyetértés nem zavarta meg semmilyen drámai mozzanatot. Ilyen kérdés volt Izrael államnak a létrehozása. Ez minden kétséget kizárólag közös amerikai-

szovjet kezdeményezés volt. Vagyis olyan dolgok történetek az együttműködésnek ebben az általam klasszikusnak nevezett szakaszában, amely mindmáig sok vonatkozásban meghatározza a nemzetközi tevékenységek kereteit és irányait.

Egy következő korszak nyilván a hidegháború klasszikus korszakának a kialakulása. Ezt én 1947-től az 1950-es évek közepéig tartó korszakra teszem. Arra a korszakra, amikor mind Washington, mind Moszkva igyekszik kipuhatolni, hogy vajon tartós-e ez az egész világkép? Érdemes-e, lehet-e fenntartani? George Kennan alapvetésnek sok értelme van, fő következtetéseit mind a két fél gyakorlatilag elfogadta. Ennek a korszaknak a nagy próbaköve a koreai háború. A koreai háború időszakában mindkét fél kitapogatta a másikat, de kiderült, hogy nem lehet, vagyis nem egyszerűen megállapodtak a világháború után, nem egyszerűen létrehozták a nemzetközi intézményeket, elfogadták nemzetközi határokat, hatásköröket, hanem egyértelműen a fegyverek erejével is megmérték, hogy a másik fél ténylegesen meg tudja-e tartani a pozícióit, vagy lehet-e változtatni. E tekintetben teljesen harmadlagos kérdés, hogy a koreai háború konkrétan hogyan zajlott, és kinek mekkora a felelőssége, és milyen szerepük van maguknak a koreaiaknak, a lényeg az, hogy 1950 és 1953 között egyértelművé vált, hogy a 38. szélességi fok az valóban Ázsiában is kijelölte a két szuperhatalom határait. Kiderült, hogy tudomásul kell venni az új, akkor Moszkva-barátnak tűnő Kínának a jelenlétét, tehát ezzel kialakult egy új korszak. Ez nehéz időszak volt és nem véletlen, hogy ebben az időszakban a határokat erősen feszegető javaslatok is megszülettek, például nukleáris fegyverek bevetésére a Koreai-félszigeten. Lényegében ennek a kölcsönös tapogatózásnak és az új erőviszonyok megállapításának, amelyeket tartósnak ítélt meg mindkét fél, lett a következménye az, ami Genfben bekövetkezett, a II. világháború után bekövetkezett status quonak a tudomásul vétele. Ez adta meg a lehetőséget arra, hogy az 1950-es évek közepétől, ahonnan egyébként a disszertáns kezdi a nemzetközi viszonyok tagolását, ebben kialakult nyilván egy enyhültebb időszak. A periodizációnak általam javasolt értelmezését egyáltalán nem tartom általános követelménynek. Teljesen racionálisnak, reálisnak és elfogadhatónak tartom Békés Csaba megközelítését. Pusztán jelezni kívántam azt, hogy többféle interpretáció is lehetséges és érdemes

erről szakmai vitákat folytatni. E vitáknak azonban megkerülhetetlen része az, amit Békés Csaba erről a korszakról leírt.

A teoretikus kérdések közé tartozik az is, hogy a különböző nagy válságok, akár Berlinben, akár a Karibi térségben, akár Afganisztánban vajon mennyire feszegették a határokat és ténylegesen „eleve elrendelt” dologként lehet tekinteni azt, hogy már az 1950-es évek közepétől nagyjából a kialakult erőviszonyok nem változtak lényegesen és ily módon komoly veszély nem fenyegette a békét. Az a benyomásom, hogy ezt a determinisztikus felfogást időnként érdemes felülvizsgálni. Afelől nem lehet kétségünk, hogy végső soron az emberiség szerencséjére a két nagyhatalom a legkritikusabb időszakban ragaszkodott a II. világháború utáni alapvetéshez, vagyis a reálpolitikához. Ám mindig megvoltak a „balesteknek” a lehetőségei. Nem szabad ugyanis elfelejtkezni arról, hogy sem a amerikai, sem az szovjet külpolitika nem támaszkodott folyamatos és egységes otthoni támogatottságra. Személyes tapasztalataim alapján úgy vélem, hogy általában a politikai vezetéseknek a csúcsán, valamint a fegyveres erőknél, különösen a hadseregnek és a hírszerzésnek a különböző szféráiban nagyon nagy volt mindig a félelem a bizonytalan lépésektől, a kiszámíthatatlanságtól, a véletlen és ellenőrizhetetlen folyamatoktól. Ezek a körök általában a stabilitásra törekedtek, ebből az is következett, hogy az egymással való megállapodásnak is hívei voltak. Legyenek ezek nemzetközi összejövetelek, szovjet-amerikai csúcsértekezletek, a leszerelési folyamat különböző állomásai, lényegében valamiféle megállapodásra törekedtek. Ugyanakkor ez a kép mégsem ennyire egyértelmű. Mindkét nagyhatalom esetében számos olyan tényező volt, ami nem volt stabil, nem volt folyamatos, másrészt pedig mindig a feszültségnek a forrásait bevitték a nemzetközi politika területére. A status quo megváltoztatására egyébként érdekes módon azok törekedtek leginkább, akik a külpolitika alakítása szempontjából nem birtokoltak reális pozíciókat. Mind Moszkvában, mind Washingtonban olyanok kívánták általában a viszonyokat megváltoztatni, akiknek nem volt igazán felelősségük az ügyek vitelében, ellenben nagy befolyásuk volt és időnként csaknem domináns helyzetbe kerültek. Ez a Szovjetunióban az SZKP-n belül bizonyos osztályokhoz kötődött, így az Agitációs és Propaganda Osztályhoz. Nagy szerepük volt ebben a különböző pártiskolai tanároknak. Nyugaton a sajtó egyes vehemens

képviselői, az ambiciózus és az esztablismentnek még vagy már nem részét képező politikusoknak, vagyis olyan személyeknek és csoportoknak, amelyeknek nagy volt a befolyása, de kevés felelősséget vállaltak. A szovjet agitpropok és az amerikai zurnaliszták nagyon hasonlóak voltak egymáshoz és rendkívül negatív szerepet játszottak. Befolyásoló szerepük a bizonytalan időszakokban volt nagy. Vagyis, amikor valamiféle hatalmi vákuum alakult ki, amikor az Egyesült Államokban az elnöki hatalom nem volt teljesen stabil, vagy a Szovjetunióban éppen nemzedékváltásra készültek (ez a nemzedékváltás legalább 30 évig volt időszerű és állandóan elodázhatatlannak tartották) ezekben az időkben sok furcsaság is történt.

Nyilvánvalóan ebből az is következett, hogy az egyik legveszélyesebb időszaka mindig az volt a két nagyhatalomnak, ilyen értelemben az egész világrendszernek is, amikor ellenőrizhetetlen és kiszámíthatatlan technológiai fejlődésnek a kérdései kerültek előtérbe, különös tekintettel a védelmi, illetve támadó területeken. Ebből az is következett, hogy mindenki, aki a békét fenn akarta tartani, a legkényesebb területeken kellett, hogy valamilyen megállapodást kössön, vagyis, azokon a területeken, amely közvetlenül érintette az egyes országoknak a biztonságát. Nem véletlen, hogy a nukleáris fegyverek, a rakéták, a vegyi fegyverek, a világűr militarizálása tekintetében alakultak ki mindig komoly viták belül is, hiszen a nukleáris fegyverkezésnek az ellenőrzése egyben sebezhetővé is tette mindegyik nagyhatalmat. Ebből következett, hogy különös jelentősége volt, nemcsak a biztonságra általában, hanem a nemzetközi politika egészére az, ami a különböző leszerelési tárgyalásokkal összefüggésben jelentkezett. Ezek természetesen nagyban befolyásolták azt, hogy milyen legyen a külföldi csapatoknak az elhelyezkedése, milyen fegyverekkel rendelkezzenek, hol lehet leszerelni és milyen legyen az ellenőrzés egész mechanizmusa. Ebben vannak nagyon komoly perióduskülönbségek a nemzetközi kapcsolatokban. A másik fontos téma, ami a közvélemény érdeklődését különösen kiváltotta az egyes kontrolálatlan és kontrolálhatatlan válságok kérdése. Valószínűleg a legsúlyosabb válságok közé tartozott a Karibi-válság. Úgy vélem, hogy a disszertáns talán optimistábban ítéli meg a helyzetet utólag, mint amilyen az akkor volt. Tényleg nem lehet utólag sem kizárni egy háborús katasztrófát a nagyhatalmak között. A karibi válság megoldása hosszú távon megint stabil viszonyokat teremtett.

Azzal a szerzővel viszont egyetértek, hogy nemcsak a magyar forradalom, hanem egymást követő közel-keleti krízisek alapvetően nem zavarták meg az együttműködést. Ugyanez igaz az afganisztáni krízisre is. Világháborús veszélyt az afgán események soha nem váltottak ki. Ez a szovjet rendszerre jelentett igazi veszélyt, nem pedig a nemzetközi békére.

Érthető módon a szerző különös jelentőséget tulajdonít olyan folyamatoknak, mint az enyhülésnek a klasszikus folyamata, benne a Helsinki Értekezlet. Sok teoretikus kérdést is felvet ezzel és másokkal kapcsolatban is. Úgy gondolom, hogy különös érdeklődésre tart számot a lengyel válságnak a nagyon kitűnő leírása, annak megállapítása, hogy 1956-os magyar forradalom megítélésében végig a szovjetek kezében volt a kulcs, ugyanakkor azt is feltárja, hogy mennyi szubjektív tényező, mennyi eltérő szovjet belpolitikai koncepció befolyásolta a nézeteket, ezzel együtt nagyon megszívlelendő az, amit végső következtetésként elmond arról, hogy milyen lehetőségek voltak a magyar forradalom győzelmére. Új megállapításként tarthatjuk számon azt, ahogyan a szuezi válság és a budapesti forradalom közötti kapcsolatot elemzi, végső soron arra szakirodalomban nem tisztázott kérdésre ad választ, hogy mennyiben befolyásolták a magyar forradalmi események a szuezi válságot és fordítva. Végkövetkeztetésével teljesen egyetérthetünk, nevezetesen azzal, hogy itt két egyidejű, de nem szervesen összefüggő folyamatról van szó. Ezt nagyon nehéz olyanoknak elmagyarázni, akik az egyidejűségben mindig oksági kapcsolatot is akarnak látni.

A magyar külpolitikának az elemzése végig kiemelkedően jó. Ez a kádári külpolitikát is jelenti és a közkeletű leegyszerűsített értelmezésekkel szemben kimutatja azt, hogy az adott körülmények között, az adott lehetőségek számbavételével, az erőviszonyok pontos értékelésével lehet csak jó válaszokat adni. Békés Csaba számos olyan nívót is bevezetett, amelyek szellemesek és nagyon hasznosak. Ilyen pld. a Mikoján-doktrína terminus technikusként a használata. Úgy vélem, hogy ez értelmes, használható és remélhetőleg a szakirodalomban meggyökerező kifejezés marad. Érdekes a kádári külpolitikával kapcsolatos konstruktív lojalitás gondolatának a felvetése, úgyszintén a Gorbacsov korszakban a „Brezsnyev-doktrína lebegtetése”

gondolatának a felvetése. Ez utóbbit is telitalálatnak tartom, amivel érdemes a továbbiakban foglalkozni.

A kelet-európai változások szovjet, illetve nyugati kontextusba tétele az egyik legeredetibb és legtöbb nemzetközi tanulsággal szolgáló rész. Erről a kérdésről is érdemes volna később tudományos vitákat folytatni.

Summázat

Az előbbieket figyelembe véve, úgy gondolom, nem meglepő, hogy a lehető legjobb véleményem van erről a disszertációról. Békés Csaba eddigi munkássága során bizonyította, hogy már régtől fogva olyan teljesítményt nyújt, amelynek alapján a Magyar Tudományos Akadémia doktorává kell nyilvánítani. Ezt a véleményemet csak a disszertációra alapozva is fenntartom, és jó szívvel javaslom a legmagasabb tudományos fokozat odaítélését Békés Csabának.

Budapest, 2014. május 22.

Dr. Balogh András